

Արժեքներ և արժեքահեն կրթություն

Հեղինակ՝ Մայա Չիբգիրաձե

Մայիս, 2026

Ի՞նչ է արժեքահեն կրթությունը

Ուժեղ և իմաստավից արժեքներով առաջնորդվող անհատների ձևավորումը միշտ եղել է կրթության առանցքային նպատակը: Այնուամենայնիվ, այսօրվա աշխարհում, որը բնութագրվում է գլոբալացմամբ և արհեստական բանականության արագ զարգացմամբ, արժեքահեն կրթությունը ձեռք է բերել էլ ավելի մեծ կարևորություն: Մեծանում է այնպիսի ուսումնական գործընթացների անհրաժեշտությունը, որոնք դուրս են գալիս գիտելիքի պարզ փոխանցման սահմաններից և աջակցում են սովորողի համակողմանի ու անհատական զարգացմանը: Արժեքահեն կրթությունն առանցքային դեր է խաղում երիտասարդների էթիկական գիտակցության, սոցիալական պատասխանատվության և քննադատական մտածողության խթանման գործում (ՅՈՒՆԵՍԿՕ, 2015):

«Արժեքահեն կրթություն» տերմինն արդեն իսկ հուշում է իր հիմնական նշանակությունը: Այնուամենայնիվ, այն մի քանի կարևոր հարց է առաջացնում. ի՞նչ է արժեքը, և ի՞նչ նկատի ունենք «ճիշտ» արժեքներ ասելով:

Արժեքահեն կրթությունը վերաբերում է այնպիսի արժեքների փոխանցմանը, որոնք ունեն համամարդկային նշանակություն, պահպանում են իրենց իմաստը ժամանակի ընթացքում և առնչվում են ինչպես անհատին, այնպես էլ այն հասարակությանը, որտեղ ապրում է այդ անհատը: Այն կրթության հիմնարար և ռազմավարական ուղղություններից մեկն է, որը նպատակաուղղված է ոչ միայն ակադեմիական գիտելիքների հաղորդմանը, այլև սովորողի որպես անհատի և քաղաքացու ձևավորմանը: Արժեքահեն կրթությունը հիմնված է այն գաղափարի վրա, որ դպրոցները և, առհասարակ, կրթական միջավայրերը պետք է օգնեն սովորողներին բացահայտել արժեքները, խորապես հասկանալ դրանք և վերածել վարքագծի՝ կիրառելով դրանք իրական կյանքի իրավիճակներում:

Մինևույն ժամանակ, արժեքահեն կրթությունը կարող է ընկալվել որպես մանկավարժական մոտեցում, որն օգնում է սովորողներին առնչվել կոնկրետ արժեքների հետ առարկայական

բովանդակության միջոցով և գիտակցել դրանց արդիականությունը իրական համատեքստում, այդ թվում՝ իրենց սեփական կյանքում: Այն կարող է իրականացվել բոլոր առարկաների շրջանակներում այն ուսուցիչների կողմից, ովքեր հասկանում են արժեքահեն կրթության կարևորությունը և կարողանում են կիրառել համապատասխան մանկավարժական մեթոդներ ու գործիքներ:

Ինչպիսի սահմանում էլ որ ընդունենք, արժեքահեն կրթությունը վերջնական արդյունքում վերաբերում է երկակի նպատակ հետապնդող ուսումնական գործընթացի. օգնել սովորողներին ձեռք բերել առարկայական գիտելիքներ՝ միևնույն ժամանակ խրախուսելով նրանց խորհել համամարդկային և անձնային արժեքների շուրջ, ինչպիսիք են արդարությունը, հարգանքը, պատասխանատվությունը, հոգատարությունը այլոց և շրջակա միջավայրի հանդեպ, աշխատասիրությունը և նմանատիպ այլ սկզբունքներ: Այս գործընթացում սխալ կլիներ գիտելիքն ու արժեքները դիտարկել որպես միմյանց հակասող առաջնահերթություններ: Արժեքահեն կրթությունը հավասար կշիռ է տալիս երկուսին էլ՝ արժևորելով, որ յուրաքանչյուրն էլ էական նշանակություն ունի մարդուն ձևավորելու համար ոչ միայն որպես գիտակ անհատի, այլև որպես ակտիվ, կարեկից և պատասխանատու քաղաքացու: Այս համատեքստում տեղին է հիշատակել հետևյալ միտքը. «Արժեքներն առանց գիտելիքի կույր են, գիտելիքն առանց արժեքների՝ անպատասխանատու» (Պատրիկ և Վեյրինգեր, 2002):

Կարևոր է նաև նշել, որ այն արժեքները, որոնք ձևավորում են սովորողները, էական նշանակություն ունեն ոչ միայն հասարակության մեջ նրանց հաջող ինտեգրման, այլև նրանց ակադեմիական առաջադիմության, համակողմանի աճի և, վերջին հաշվով, իմաստավից սոցիալական կյանքի համար:

Ի՞նչ նկատի ունենք «արժեքներ» ասելով:

Արժեքները հասարակության կամ անհատի կողմից պահպանվող այն սկզբունքներն ու գաղափարներն են, որոնք ձևավորում են մարդկանց ապրելակերպը, մտածողությունը, որոշումների կայացումն ու գործելակերպը: Դրանք ծառայում են որպես ներքին կողմնացույց՝ օգնելով մեզ ճանաչել, տարբերակել և դատել՝ ինչն է լավ կամ վատ, ճիշտ կամ սխալ, կարևոր կամ անկարևոր:

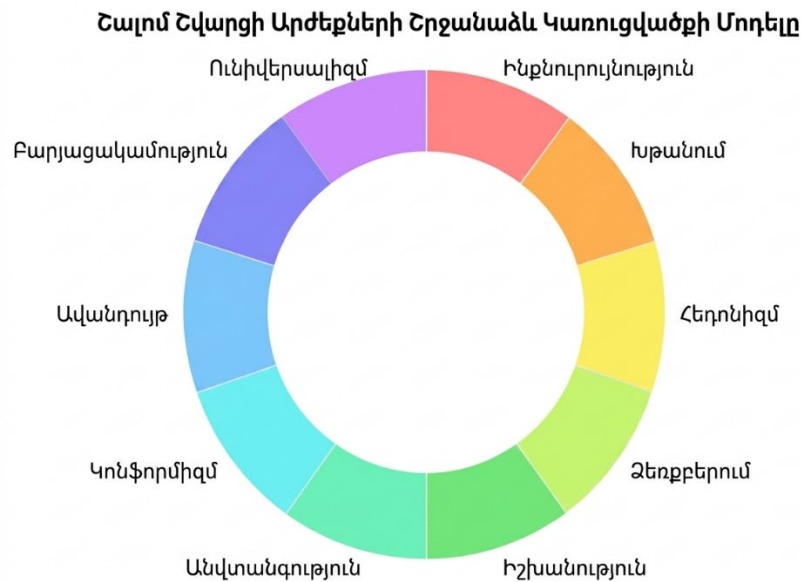
Գոյություն ունեն արժեքների գիտական մի քանի դասակարգումներ: Ամենահայտնիներից մեկը Շվարցի հիմնարար մարդկային արժեքների տեսությունն է, որը մշակվել է քսաներորդ դարի վերջին: Ըստ այս տեսության՝ կան տասը հիմնարար արժեքներ, որոնք համամարդկային են և այս կամ այն ձևով առկա են գրեթե բոլոր մշակույթներում (Շվարց, 1992):

1. **Բարյացակամություն**՝ մտահոգություն այլոց հանդեպ, օգնելու պատրաստակամություն և կարեկցանք:
2. **Ունիվերսալիզմ**՝ նվիրվածություն հավասարությանը, հանդուրժողականությանը և հարգանքին ինչպես մարդկանց, այնպես էլ բնության հանդեպ:
3. **Ավանդույթ**՝ հարգանք մշակութային և կրոնական ժառանգության հանդեպ:
4. **Ինքնուրույնություն**՝ ազատության և անկախության զգացում, անձնական ընտրության արժևորում, ինչպես նաև ինքնաճանաչման և ինքնահարգանքի ձգտում:
5. **Անվտանգություն**՝ անվտանգ միջավայր ստեղծելու ցանկություն, կարգուկանոնի և կայունության ձգտում:
6. **Կոնֆորմիզմ (Համակերպվողականություն)**՝ սոցիալական նորմերը պահպանելու և կարգուկանոնին հետևելու պատրաստակամություն:
7. **Հաջողություն (Ձեռքբերում)**՝ հաջողության, ինքնաիրացման և սոցիալական ճանաչման ձգտում:
8. **Իշխանություն**՝ կարգավիճակի, ազդեցության և վերահսկողության ձգտում:
9. **Խթանում**՝ նորույթի, արկածների և մարտահրավերների փնտրտուք:
10. **Հեղոնիզմ**՝ կյանքից հաճույք ստանալու և բավականություն զգալու ցանկություն:

Շվարցի մոդելը սովորաբար ներկայացվում է շրջանի տեսքով՝ ցույց տալու համար տարբեր արժեքների միջև փոխհարաբերությունները: Միմյանց մոտ տեղակայված արժեքները հակված են լինել համատեղելի, մինչդեռ միմյանց հակադիր դիրքերում գտնվողները կարող են հանգեցնել լարվածության կամ հակասության: Օրինակ՝ հարևանությամբ գտնվող ինքնուրույնություն և խթանում արժեքները երկուսն էլ շեշտադրում են անկախությունն ու բացությունը նորության հանդեպ: Ի հակադրություն դրան՝ ինքնուրույնությունը հակադրվում է կոնֆորմիզմին և ավանդույթին, որոնք գտնվում են շրջանի հակառակ կողմում: Նմանապես, հաջողությունն ու իշխանությունը կարող են հակասության մեջ մտնել ունիվերսալիզմի և կամեցողության հետ, որոնցից երկուսն էլ կապված են այլոց հանդեպ հոգատարության հետ:

Այս մոդելը հետագայում վերանայվել և ընդլայնվել է Շվարցի և նրա գործընկերների կողմից (Շվարց և այլք, 2012):

Շալոմ Շվարցի արժեքների շրջանաձև կառուցվածքի մոդելը՝

Արժեքների կատեգորիաները

Արժեքները կարող են դիտարկվել նաև մի քանի հարթություններում, հատկապես հաղորդակցության, անձնային զարգացման և կրթության համատեքստում: Արժեքների պրագմատիկ և բարոյական հարթությունների վերաբերյալ վաղ քննարկումները կարելի է վերագրել Յուրգեն Հաբերմասին (Հաբերմաս, 1993): Այս տեսանկյունից անհատները գիտելիքներն ու արժեքները ձևավորում են կյանքի փորձի միջոցով: Ավելի կոնկրետ՝ գիտակցության տարբեր փուլերով անցնելուն զուգընթաց նրանք սկսում են ձևավորել՝

- **Պրագմատիկ արժեքներ**, որոնք կարևոր են անձնական հարմարավետության և արդյունավետության համար;

- **Գործիքային արժեքներ**, որոնք օգնում են անհատներին հասնել սոցիալական կամ կարիերային միտված հաջողությունների;
- **Բարոյական արժեքներ**, որոնք բոլոր իրավիճակներում առաջնորդվում են համամարդկային էթիկայով:

Պրագմատիկ արժեքները այն արժեքներն են, որոնք ձևավորվում են անձնական հարմարավետության և գործնական կարիքների հիման վրա: Դրանք հաճախ կապված են նեղ, կոնկրետ արդյունքի հասնելու կամ անհապաղ լուծում պահանջող խնդիրը հարթելու հետ: Այս արժեքները բխում են անհատի անձնական շահերից և, որպես այդպիսին, ոչ միշտ կարող են խորապես գիտակցված կամ էթիկապես հիմնավորված լինել: Օրինակ՝

- Ես կտվորեմ այս առարկան, որովհետև եթե քննությունը հաջող հանձնեմ, կպարգևատրվեմ: (անձնական օգուտ)
- Ես խնամքով կպահեմ դասագիրքը, որովհետև այն ինձ պետք է: (անձնական կարիք)
- Ես կօգնեմ մաքուր պահել դպրոցի բակը, որովհետև ինքս եմ այստեղ սովորում, թեև մեկ այլ վայրի մաքրությունն ինձ կարող է այդքան էլ չմտահոգել: (անձնական հարմարավետություն)

Ըստ Վայնբերգերի՝ սա սկզբնական մակարդակն է, որը հիմնված է եսակենտրոն (էգոցենտրիկ) դատողությունների վրա:

Գործիքային արժեքները նպատակաուղղված են ռազմավարական օգուտների հասնելուն, ինչպիսիք են սոցիալական կարգավիճակ ձեռք բերելը, կարիերայի առաջխաղացումը կամ խմբային ընդհանուր նպատակներին նպաստելը: Օրինակ՝

- Ես կտվորեմ այս առարկան, որովհետև եթե քննությունը հաջող հանձնեմ, կկարողանամ ավելի լավ աշխատանք գտնել: (կարիերայի առաջխաղացում)
- Ես չպետք է ուշանամ, որովհետև ճշտապահությունը կօգնի ինձ վայելել գործընկերներիս հարգանքը, ինչն էլ կնպաստի մեր համատեղ աշխատանքի զարգացմանը: (գործարարության/գործի զարգացում)
- Օտար լեզվի ուսուցումն ինձ հնարավորություն է տալիս շարունակել ուսումնս արտերկրում: (սոցիալական շարժունություն)

Բարոյական արժեքները ներկայացնում են արժեքների բարձրագույն մակարդակը: Այն անձը, ով առաջնորդվում է բարոյական արժեքներով, ընդունել ու սեփականացրել է

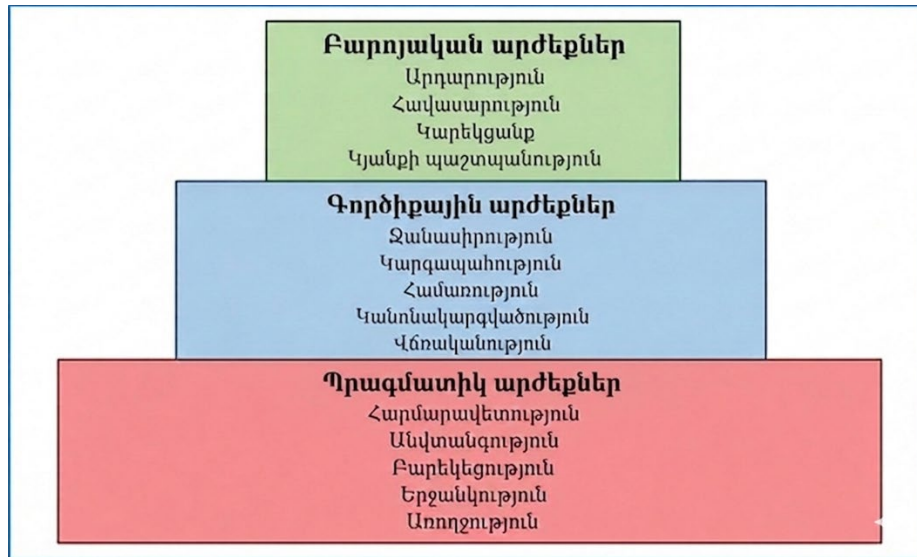
համամարդկային էթիկական սկզբունքները: Նման մարդու համար արդարությունը, արժանապատվությունը, հարգանքը, հավասարությունը և կարեկցանքը դառնում են առանցքային, և նա պաշտպանում է այս սկզբունքները կյանքի բոլոր իրավիճակներում՝ ներառյալ նրանք, որոնք կարող են անձնապես անհարմար կամ ոչ շահավետ լինել՝ անկախ վերջնական արդյունքից: Այլ կերպ ասած՝ բարոյական արժեքները չեն առաջնորդվում անձնական օգուտով, այլ համամարդկային բարոյական սկզբունքներով և սեփական պատասխանատվության գիտակցմամբ: Այս արժեքները ազատ անձնական ընտրության արդյունք են, այլ ոչ թե որևէ նպատակին հասնելու միջոց: Օրինակ՝

- Մենք պետք է հոգ տանենք բնության մասին, որովհետև այն կյանքի աղբյուր է բոլոր կենդանի էակների, այդ թվում՝ մարդկանց համար:
- Մենք պետք է հարգենք միմյանց՝ անկախ ծագումից կամ անձնական առանձնահատկություններից, որովհետև բոլոր մարդիկ ունեն հավասար իրավունքներ և բնածին արժանապատվություն:

Այսպիսով, պրագմատիկ արժեքները միտված են դեպի անձնական օգուտը, գործիքային արժեքները ձևավորվում են սոցիալական համատեքստով, իսկ բարոյական արժեքներն այն արժեքներն են, որոնք մարդն ընդունում է՝ անկախ արտաքին ազդեցությունից: Պրագմատիկ և գործիքային արժեքներն հաճախ շփոթում են միմյանց հետ, թեև դրանց տարբերությունն ակնառու է թե՛ ժամանակային, թե՛ տարածական առումով: Առաջինը միտված է դեպի կարճաժամկետ անձնական հարմարավետությունը, մինչդեռ վերջիններս ուղղված են դեպի երկարաժամկետ ռազմավարական օգուտները, որոնք հաճախ կապված են ավելի լայն սոցիալական համատեքստի հետ:

Պրագմատիկ, գործիքային և բարոյական արժեքների դասակարգումը կարող է կիրառվել նաև կրթական համատեքստում (Վեյնբերգեր և համահեղինակներ, 2008) :

- **Պրագմատիկ արժեքները** սահմանում են ուսումնական գործընթացում սովորողի կամ ուսուցչի կողմից դրված նպատակը;
- **Գործիքային արժեքները** սահմանում են այդ ուսումնական նպատակին հասնելու ուղիները՝ ներառելով մեթոդները, գործունեությունը, ռեսուրսները և այլ միջոցներ;
- **Բարոյական արժեքները** գծում են այն անտեսանելի սահմանները՝ կապված անձնային և սոցիալական արժեքների հետ, որոնց շրջանակում էլ հենց տեղի է ունենում ուսումնական գործընթացը:

(Վայնբերգեր և այլք, 2008)

Այս հիերարխիան ցույց է տալիս, որ արժեքները փոխկապակցված են. պրագմատիկ արժեքները ստեղծում են զարգացման հիմքը, գործիքային արժեքներն աջակցում են զարգացման գործընթացին, իսկ բարոյական արժեքները ապահովում են այն շրջանակը, որի սահմաններում գործում են անհատները:

Այս տեսանկյունն առանձնապես արդիական է կրթության ոլորտի մասնագետների համար, քանի որ այն հնարավորություն է տալիս արժեքաքննել կրթությունը պլանավորել ավելի նպատակաուղղված կերպով: Մոդելն օգտակար է վերլուծելու համար, թե արժեքների զարգացման առումով որտեղ է գտնվում սովորողը և ինչպես կարող է անցնել հաջորդ փուլին: Արժեքաքննել կրթությունը պետք է օգնի սովորողներին պրագմատիկ արժեքներից անցնում կատարել դեպի գործիքային արժեքներ և, վերջնական արդյունքում, դեպի բարոյական արժեքների ավելի խորը ընկալում: Արժեքից դեպի բարոյականություն տանող ուղին պահանջում է զարգացման փուլեր և գործնական փորձ, և հենց դպրոցն է, որ պետք է աշակերտներին հնարավորություններ ընձեռի այդ գործընթացով անցնելու համար:

Մոդելը չի բացառում չափահաս մարդու մեջ արժեքների բոլոր երեք տեսակների առկայությունը: Ընդհակառակը, զարգացած արժեքային համակարգ ունեցող հասուն անհատի մոտ այս արժեքները հաճախ գոյակցում են միաժամանակ: Մոդելը նկարագրում է էվոլյուցիոն հետազիծ, այսինքն՝ արժեքների զարգացման դինամիկան, սակայն սա չի նշանակում, թե ավելի վաղ փուլերն անհետանում են, հենց որ մարդն անցնում է ավելի բարձր մակարդակի: Անհատը կարող է արժևորել պրագմատիկ օգուտները, ինչպիսին է անձնական

բարեկեցությունը, պահպանել գործիքային արժեքները, ինչպիսիք են սոցիալական նորմերը և համատեղ պատասխանատվությունը, և միևնույն ժամանակ առաջնորդվել բարոյական արժեքներով, ինչպիսիք են արդարությունը, հավասարությունը և այլն: Հետևաբար, փուլերի հաջորդականությունը չպետք է ընկալվի որպես միմյանց բացառող (Վայնբերգեր և այլք, 2008):

Ավելին, իրական կյանքում նույն արժեքը, կախված համատեքստից, իր բնույթով կարող է լինել պրագմատիկ, գործիքային կամ նույնիսկ բարոյական: Օրինակ՝ ազնվությունը բարոյական արժեք է, երբ ընկալվում է որպես էթիկական սկզբունք. միևնույն ժամանակ, այն կարող է գործել նաև որպես գործիքային արժեք, երբ որոշակի համատեքստում ծառայում է որպես վստահություն կառուցելու միջոց: Նմանապես, արդարությունը կարող է դիտարկվել որպես բարձրագույն բարոյական սկզբունքներից մեկը, սակայն կոնկրետ իրավիճակում այն կարող է գործել նաև որպես որոշակի նպատակին հասնելու միջոց: Հետևաբար, վերոնշյալ նկարագրությունը, որտեղ յուրաքանչյուր արժեք դասակարգված է որոշակի կատեգորիայի, անխուսափելիորեն պարզեցված է և չափազանց գծային՝ արժեքների հիերարխիայի ողջ բարդությունը լիովին արտահայտելու համար:

Գրականություն

- UNESCO Publishing. (2015). *Global citizenship education: Topics and learning objectives*. Paris: UNESCO Publishing.
- Patry, J.-L., & Weyringer, S. (2002). *Values and knowledge education: An approach to moral development*. [Publication details not fully specified].
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, 1–65. [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60281-6](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60281-6)
- Schwartz, S. H., et al. (2012). Refining the theory of basic individual values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 103 (4), 663–688. <https://doi.org/10.1037/a0029393>
- Habermas, J. Justification and application: remarks on discourse ethics. Cambridge, Mass. MIT Press (1993)
- Patry, J.-L., Weinberger, A., & Weyringer, S. (2007). Combining values and knowledge education (VaKE): An approach to teacher education for professional ethics. In A. Craft, H. Gardner, & G. Claxton (Eds.), *Creativity, wisdom and trusteeship: Exploring the role of education* (pp. 145–160). Trentham Books.
- Weinberger, A., et al. (2008). Educating moral sensibilities in urban schools. In *Professionals' ethos and education for responsibility* (pp. 107–125). Brill. <https://brill.com/display/book/edcoll/9789004367326/BP000014.xml?language=en>
- “Promoting Values Education in Higher Education Institutions of the South Caucasus” (PROVE).** Consortium of European and South Caucasus Higher Education Institutions, 2026.